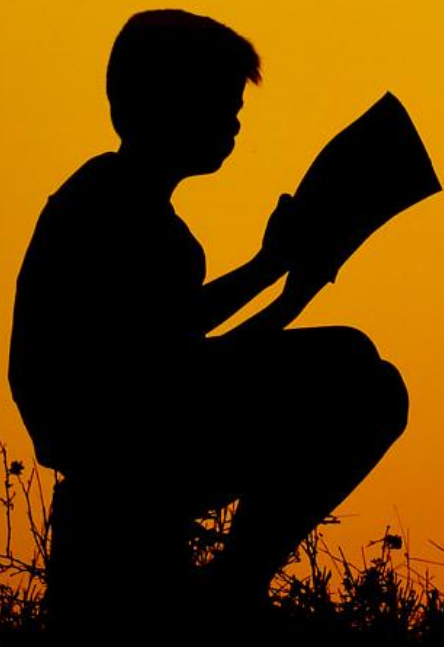

TEMATIKUNO RAPORTI

vash o pharipya kolenca arakhlona o
siklovne e komunitetengo roma,
ashkalie thay egipqanya pe skolupe

Tematikuno raporti

vash o pharipya kolenca arakhlona o siklovne e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya pe skolupe

Akava raporti hramisalo kotar Samir Shahini pe phikodeipe e proyektesko "Kosovako Iniciativa vash Integripe KOSINT 2020" finansimo kotar Kosovaki Fondacia vash Puterdo Malipe, implementimo kotar Kosovako Centro vash Edukipe (KEC) pe partneriteti e Balkan Sunflowers (BSFK), Syri I Vizionit (SiV) thay Roma and Ashkalia Documentation Center (RADC).

O pratsava kola sikavdile akate na qaqipea reflektinena o dikhipya e e Regionalune Ledeipaske Koncilesko ose oleske kotorleyutnengo, ni e Evropaka Uniako ni e Fondaciako vash Puterdo Malipe."

Yuni 2019, Prishtina

Andripaski tabela

2	EKZEKUTIVUNO REZIME	4
3	INTRODUKCIA.....	5
4	KONTEKSTI.....	6
5	O ROMA, ASHKALIE THAY EGIPQANYA ANI KOSOVA	8
6	LEGALUNO RAMI THAY SKOLUIPASKO SISTEM ANI KOSOVA.....	9
6.1	Mashkarphanglipe mashkar o raipaske politike	9
1.1.	Nacionaluni Strategia vash Evolviripe 2016 – 2021	9
1.2.	Evropaki Agenfa vash Reforme.....	9
1.3.	Programi vash Ekonomikune Reforme (PER).....	10
1.4.	Kosovake Raipasko Programi 2017-2021	10
1.5.	Nacionaluni Strategia vash e Inkluzia e Komunitetengi Roma, Ashkalie thay Egipqanya ko Kosovako Amalipe 2017-2021.....	11
7	O ROMA, ASHKALIE THAY EGIPQANYA KO SKOLUIPASKO SISTEMI	12
8	SIKLIPASKE CENTRE ANI KOSOVA	14
9	RODLARIPASKI METODOLOGIA.....	16
10	RODLARIPASKE REZULTATYA.....	17
10.1	Ekonomikune faktorya.....	19
10.2	Sastipaske puqipya kola phanglona e skoluipea.....	20
10.3	Socialune puqipya.....	22
10.4	Problemya pe siklipe.....	25
10.5	Diskriminacia	27
10.6	E qhib	29
10.7	Akcesi	29
11	REKOMANDIPYA.....	31

AKRONIMENGI LISTA

- KSA** Kosovaki Statistikengi Agencia
- BSFK** Balkan Sunflowers Kosova
- BIRN** Balkan Investigative Reporting Network
- KRSB** Kosovaki Rafin vash Skoluipe thay Butyaripe
- KOSINT** Projekti “Kosovaki Iniciativa vash Integripe 2020”
- MEST** Ministria vash Edukipe, Skencia thay Tehnologia
- SC** Siklipasko Centro
- BROBi** Raipkani Organizacia
- KSPS** Kosovako Strategikuno Plani vash Skoluipe
- RADC** Roma and Ashkali Documentation Center
- TDH** Terre Des Hommes
- TIP** The Ideas Partnership
- AI** Administrativuni Instrukcia
- VoRAE** Voice of Roma, Ashkali and Egyptians
- NSE** Nacionaluni Strategia vash Evolvirope

2. EKZEKUTIVUNO REZIME

pe generalis ahy te konstatingyol kay e pozicia e qhavorengi roma, ashkaie thay egipqanya ko Kosovako skoluipasko sistemi na hramingya qalarno laqharipe, shey kova dokumentisalo ko verver raportya kola ublikisale kotar thanutne organizacie thay institucie, numay vi odola mahskarthemutne. Vash may but, ini soske evaluingyola kay e situacia sinela yekh loko progresi kotar o riga kola astardile ano rodlaripe, shrdipea kotar o korkore siklovne roma, ashkalie thay egipqanya, olenge dadalarya, olenge sikavne, thay skolake phiravne ko adekvatune komune kola alosardile vash o rodlaripe, pe ayni vaht rapotingyola vash buderi problemya thay pharipya kola ini soske lugyaripea raportisale nashti arakhle solucia.

O resipe e akale studiripasko sit e del informacie thay analize kola loke halona, sherunipea kualitativune, vash akala problemya thay pharipya kolenca arakhlona o siklovne roma, ashkalie thay egipqanya ano skole. O informacie ko akava raporti kedisale sherunipea kotar o dokumentya publikime kota ro MEST, BRO kola angazhingoyna thay monitorinena o evolviripe e angloskoluipasko edukipe ani kosova, numay ini kotar o korkore skole.

Vash may dur, e Kosova aqhola pe mayteluno niveli e astaripasko e qhavorengo roma, ashkalie thay egipqanya ko institucionalizimo edukipe, ji kay na dikhyola seriozuni tentativa koya pe yekh pashutno avipe shay te laqharel akaya situacia. Ofisialune informacie sikavena kay e norma bruto e registriasko pe obligativuno skolupe si hari maybut desat 84.9%, ji kay sensitivipea perla ko 30% ko sekondaruno uqo skolupe¹. Aqhola dur o res vash eliminipe e diskriminaciako thay racizmesko ano skole, maybut ano odola skole kola kerena buti ulavde e srbyune paralelune sistemea kote pandar si segregime klase, siguripe e kualitativune skoluipaske programengo, astaripe e romane, ashkalyune thay egipqanyune qhavorengo dadalarengo, faktorya kola shay te sigurinen pheruni inkluzia e qhavorengi ko primaruno edukipe, thay shukar gatisaripe e qhavorengo vahs maylugo edukipe.

O rodlaripe dela argumentya vahs e aktualuni situacia thay dela rekomandipya kla shay ingarna direkt laqharipe e akala situaciako ano edukipe ko akava niveli, kana jangyola kay o savore evolvirime rashtre anglo disave bersha bayarde o investipe vash qhavorengi inkluzia ano edukipe thay inkluziako bayaripe, thay akale dromea reste te sikaven qalavde rezultatya vash generaciengo avipe.

Akava raporti sile res te informinel o publikuno opinion phanglo e situacia pe koya arakhlova numay vi vash reangazhipa e savore rigengo, maybut e instituciengi, kay te investinen pe kualitativuno thay inkluzivuno edukipee qhavorengo ani Kosova.

1 Këshilli e Evropës, 2015 - Udhëzime për mësimdhënësit për gjithëpërfshirjen sociale të romëve, ashkalive dhe egjiptianëve në shkolla

3.INTRODUKCIA

Pakyavipea kay yekh amalipe shay evolviringyola pheripea numay odoyaver kana savore individya siton astarde ko edukipasko sistemi, akava rodlaripe analizinla specifikune pharipya e siklovnengo roma, ashkalie thay egipqanya ano skole ani Kosova. Bi lelo pe konsideripe yekh baro gendo e krisengo, regulativnego, thay yaver dokumentengo kola garavena qhavorengi hakaya andar Kosovaki legislacia, romane, ashkalyune thay egipqanyune qhavore lugyarena te oven qalavde kotar o teluno niveli e inkluziako, oviyea ayeka, ko mayuqe gende, viktime e rane skolake mekhipasko.

O procesie inkluziako e komunitetesko roma, ashkalie thay egipqanya ko skoluipasko sektori adresisalo prekal yekh gendo e krisengo, duy strategie, thay disave administrativune instrukcie. E Strategia vash inkluzia e romane, ashkalyune thay egipqanyune komunitetesko ko kosovako amalipe 2017-2021 miratisali ko aprili e bersheshko 2017 kotar Kosovako Raibe, dikhlarla o skoluipe sar yekh kotar shtar sherune stubya vash intervenipe. KO skoluipasko umal, si yekh gendo e aktivitetengo kola dikhlardile te adresingyon ko avutne bersha. Kosovako Strategikuno Plani vash Skoluipe (KSPS) 2017- 2021 pe ayni vaht dikhlarla konkretune bajakya vash bayaripe e kotorleipasko thay skoluipaske kualitetesko vash o vulnerabilune komunitetya, yekhe fokusea ko qhavore e komunitetesko roma, ashkalie thay egipqanya.

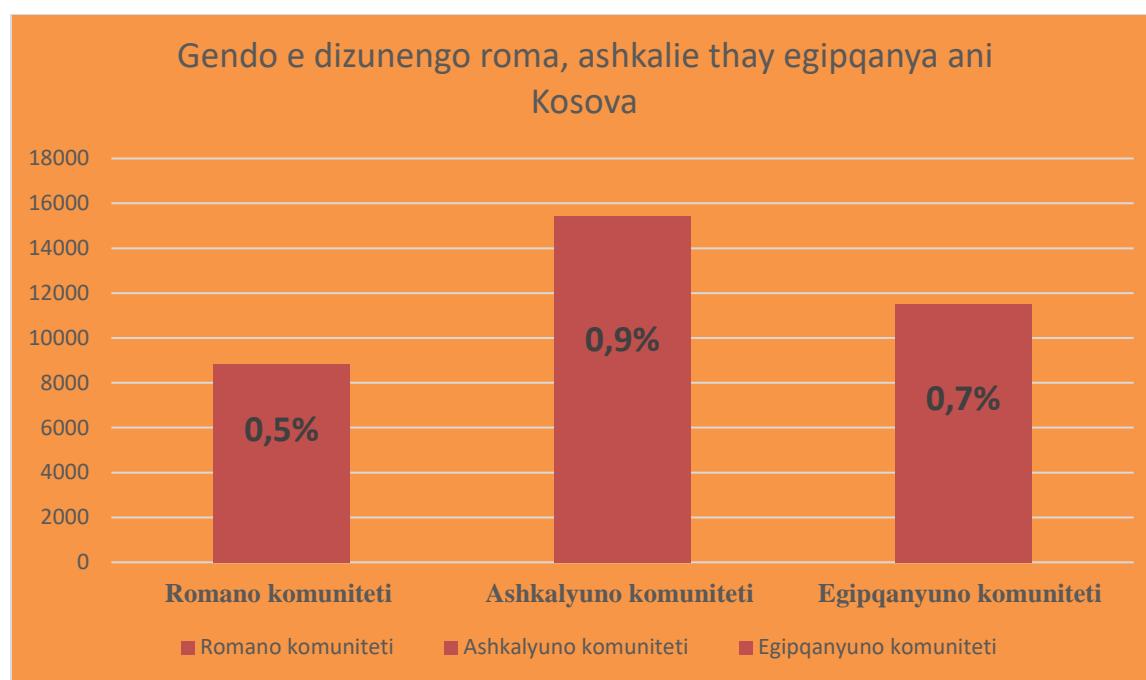
Oe yaver rig yekh konsideruno gendo e bi raipkane organziaciengoevolvirinde ververutne programya e ofertipasko e ashutipasko pe siklipe vash o siklovne roma, ashkalie thay egipqanya, mashkar khuvipaske programya ano komuniteti sar vi programya e ternenge phikodeipasko ko ververutne lokacie ani Kosova kote si koncentrima akala komunitetya.

Palo sah, savore akala uqe leparde bajakya na sine basta vash te pashen o manglo niveli e skoluipasko e komunitetesko roma, ashkalie thay egipqanya e yaver komunitetenca ani Kosova ko skoluipasko umal.

Mayangle ko rodlaripe sikavdilo yekh harno tasviri e profilesko e sah trin komunitetengo. May dur, sikavdili legaluni infrastruktura koya uqhala e edukaciako umal thay e manushikane hakayengo – ulavde fokusea ko qhavorengi hakaya e etnikune na-mazhurantune komunitetengo, sar vi thaneske evolviripaske aspektya. Pe agor detayisale rodlaripaske rezultatya ko shtar Kosovake komune, sar vi yekh gendo e rekomandipyengo kola nikiste sar rezime e kontributesko e savorengo

4. KONTEKSTI

O informacie vash e general populacia thay odola vash etnikune komunitetya avena kotar e paluni registracia e populaciaki koya kerdili ko bersh 2011 (Statistike kotar Kosovaki Statistikengi Agencia). Yekh totali kotar 8,824 ose 0,5% e general populaciako si roma, 15,436 (so si 0,9% e general populaciako) siton ashkalie thay 11,524 (0,7% e general populaciako) si egipqanya.

Grafika 1 – Romani, ashkalyuni thay egipqanyuni populacia ani Kosova

Akala komunitetya lugyarena te aqhon e may hari inkluzidmi grupa ano primaruno skolupe, thay but hari astardo ko mashkarutno thay uqo. Pe ayni vaht, o romane, ashkalyune thay egipqanyune qhavore si odola kola kerena maybaro kotor e qhavorengo kola ose mekhle e skola ose si pe riziko e mekhipasko.

Baziripea pe krisi, anglo-universitaruno skolupe dikhlarla e qhavoren e bershendar 6-18 vash o trin nivelya e anglouniversitarune skoluipasko: primaruni skola (1-5 klasa), teluni mashkarutni skola (klasa 6-9), uqi mashkarutni skola (klasa (10-12/13), kote o anglune duy nivelya si kotor e obligativune skoluipasko.

Desar e faktesko kay o bazikune hakaya garantisale kotar thaneski konstitucia thay o hakaya vash skolupe si bazirime pe krisi vash anglo-universitaruno skolupe sar ombrelaki legislacia ano skolupe, ekzistinla pandar yekh gendo e krisengo kola direktipea qalavna o garavipe thay promovipe e manushikane hakayengo:

- Krisi vash garavipe thay promovipe e komunitetenge hakayengo ani Kosova (03/L-047);
- Krisi vash skolupe ano komune kova dikhlarla yekh baro godornipe vash decisipasko anipe ko lokaluno niveli (03/L-068);
- Krisi mamuy diskriminacia (2004/3);
- Krisi vash qhibyengo vastipe(02/L37);
- Krisi vash kulturako barvalipe(02/L-88);

E Kosova generalitetea shay konsideringyola sar than kova dengya yekh qalardo fokusi diversiteteske promovipaske thay manushikane hakayenge vash sah olake dizune, bi lelo pe dikhipi e raca, etnikuno peripe ose religiako, barem ko olako legislativuno rami.Palo sah, e situacia ano tereni sikavla kay si nanipe ose sin a rozale o mehanizmya vash praktikipe e akale legalune ramesko.

5. O ROMA, ASHKALIE THAY EGIPQANYA ANI KOSOVA

Romano komuniteti jivdinla ani sah Kosovaki teritoria, sherune fokusipea ko komune sar Prizreno, Pekya, Graqanica, Jakova, Obiliqi thay Mitrovica. Ofisialune statisike sikavna kay 8,824 romane dizune jivdinena ani Kosova. Mazhurantune roma si muslimanya sunitya thay vakerna e romani qhib, qhib koya si yaver kotar Kosovake ofisialune qhibya. Ko disave komune, o romano komuniteti kerla mashkar 2% thay 5% e komunaluna populaciako.²

Ashkalyuno komuniteti si maybaro kotar akala trin komunitetya e 15,436 jenenca. Ashkalyuno komuniteti jivdinla sherunipea ko urbanyune zone, fokusipea ano komune Ferizay, Fushe Kosova, Lipyani, Prizreno thay Shtima. On generalitetea si sunitune muslimanya thay vakerna albanyuni qhib.³

Egipqanyuno komuniteti kergyola kotar 11,524 jene ose mayhari desari 1% e general populaciako ani Kosova. O egipqanya jivdinena sherunipea ko urbanyune zone e maybare fokusipea ano komune Jakova, Pekya, Istogi, Deqani thay Klina. On generalitetea si sunitune muslimanya thay vakerna e albanyuni qhib sar daki qhib.⁴

Maybare komunitetya jivdinena ano komune sar Jakova (buderipea egipqanya), Fushë Kosovë (buderipea ashkalie), Prizreno (buderipea roma), Pekya (buderipea egipqanya), Ferizayi (buderipea ashkalie), Lipyani (buderipea ashkalie) thay Istogi (buderipea egipqanya).

Anglo periodi e bershengo 1998/1999 evaluinyola kay sine mayhari 150,000 roma, ashkalie thay egipqanya kola jivdinde ani Kosova. Ano diza sar Prishtina, Gilana, Mitrovica, kote akala komunitetya sine maybut fokusime anglo maripe, akana aqhilo yekh tikno procenti e akala populaciako kola jivdinde odote sar o sebepi e olenge nashipasko palo maripe, thay numay hari olendar irisale.

²Kosovako Centro vash Minoritetenge Puqipyani ani Kosova: Community Profile: Roma Community. Shay diklola në:<http://www.ecmikosovo.org/uploads/Ashkalicomunity1.pdf>

³Kosovako Centro vash Minoritetenge Puqipyani ani Kosova: Community Profile: Ashkali Community. Shay diklola në:<http://www.ecmikosovo.org/uploads/Ashkalicomunity1.pdf>

⁴Kosovako Centro vash Minoritetenge Puqipyani ani Kosova: Community Profile: Egyptian Community. Shay diklola: <http://www.ecmikosovo.org/uploads/Egyptiancommunity1.pdf>

6. LEGALUNO RAMI THAY SKOLUIPASKO SISTEMI ANI KOSOVA

O skolupe sile rola pe socio-ekonomikuno evolviripe e yekhe thanesko, keripea ayeka shayutno individenge te vastinen olengo potenciali thay te khelen produktivuni rola pe amalipasko evolviripe. Sar ayeka, desar e Kosovake Strategikune Planesko vash Skolupe (KSPS) 2017-2021⁵, o skolupe astarla prioritaruno than ko ververutne strategikune dokumentya e Kosovake Raipasko, dikhlaripea, Nacionaluni Strategia vash Evolviripe (NSE)⁶, Agenda vash Evropake Reforme (AER)⁷, Programi vash Reforme ani Ekonomia (PRE), Strategia vash e Inkluzia e Komunitetengi Roma, Ashkalie thay Egipqanya ko Kosovako amalipe 2017-2021, thay o programi e Kosovaka Republikake Raipasko.

6.1 Mashkarphanglipe mashkar raipaske politike

- 1.1.1 Nacioanluni Strategia vash Evolviripe 2016 – 2021** si bazikuno strategikuno dokumenti kova adresinla evolviripaske politike e ulavde mahatnipea, definipea ayeka konkretune bajakya thay aktivitetiya vash yekh mashkarutno periodi. Skoluipasko uma, sar yekh e prioritarune umalendar treterisali ko angluno kotor e Strategiako – Evolviripe e Manushikane Kapitalesko. Ano kuadri e akale umalesko dikhlardile o bajakya kola silent e keren e bayaripea e qhavorenge kotorleipasko ko angloskoluipakso edukipe, laqharipe e anglouniversitarune sikavipaske kualitetesko, mashkarphanglipe e skoluipasko e tregoske mangipyenca, zorakeripe e raportipasko prekal inspektipe, evaluipe e performancako thay avrune testenca, sar vi e optimizipea e harjipyengo ano skolupe prekal o statistikengo sistemi.
- 1.1.2 Agenda vash Evropake Reforme** si strategikuno dokumenti kote definisale o konkretune harnevahtune bajakya thay aktivitetiya vash trin prioritarune umala: shukar raibe tay krisesko prakrikipe; kompeticia thay investipaski klima, sar vi o skolupe thay butyaripe. Ano kuadri e umalesko vash skolupe vash periodi 2016 – 2017, AERdikhlarla trin bajakya, sar may tele:

⁵ Kosovako Strategikuno Plani vash Skolupe 2017-2021: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/PLANI_STRATEGJIK_I_ARSIMIT_NE_KOSOVE.pdf

⁶ Nacionaluni Strategia vash Evolvirope 2016-2021: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategjia_Kombetare_per_Zhvillim_2016-2021_Shqip.pdf

⁷ Agenda vash Evropaki Reforma: <https://www.mei-ks.net/repository/docs/erafinalsq.pdf>

- Miratipe e aqhila legislaciako koya dela e baza vash o reforme e politikengo ko skoluipasko sektori.

- Laqharipe e skoluipaske kualitetesko, prekal:

a. Bayripe e nakhipasko ani skola prekal angloskoluipasko skoluipe;

b. Realizipe e avruna evaluaciako thay sigyaripe e implementipasko e neve kurikulumengo, dikhlaripea neve skolake pustika ko anglo-universitaruno skoluipe;

c. Kreiripe e mehanizmengo vash evaluaipe thay laqharipe e programengo vash elementaruno treningo thay pe servisi e sikavnengo;

d. Laqharipe e general kualitetesko e uqe skoluipasko;

e. Sikavipe e mangipakso vash neve ledeipyengo keripe mashkar uqo skoluipe thay butyako trego prekal o lokyaripe thay sikavipe e mangipasko vash temelipe industrialune bordengo ano universitatya kola dena godi uqe skoluipaske institucien vash o mahatnipe e siklipaske kurikulumengo, identifikipe e bi suksesipasko mashkar o diplomirime manusha, kotorleipe pe treningya thay sikavipe (vizite, seminarya) thay deipe e treningengo thay eksperienca pe buti vash studentya;

1.1.3 Programi vash Ekonomikune Reforme (PER) defininla o Raipaske prioritetya vash pheripe e sherune obligaciengo e Kosovako kotar o LSA⁸ko ekonomiako umal. Ko akava drom, sheruni Kosovaki obyektiva vash skoluipasko umal si mashkar phanglipe e skoluipasko thay siklipasko e butyake tregoske mangipyenca, kova si pe harmonizacia e NSE, ARE thay KSPS.

1.1.4 Raipasko Programi e Kosovaka Republikako 2017-2021 sile res te vazdel yekh nevo skoluipasko modeli kova ka fokusinyol ko konkretune reforme kotar anglokoslupasko siklipe ji ko akademikune avansipya. Ano kuadri e akale programesko, Ministria e Edukacia, Skenciaki thay Tehnologiki (MEST) dikhlarla panj obyektive vash shtar bershuno periodi 2017 – 2021 sar may tele:

1. Reforme ko skoluipasko sistemi;
2. Laqharipe e legaluna infrastrukturako;
3. Pashipe e skoluipaske sistemasko e butyake tregoske mangipyenca;
4. Mashkarthemutno ledeipe ano skoluipe;
5. Rodlaripe evolviripe thaay inovacia.

⁸LSA – Lekanipe vash Stabilizipe Asociacia. Vash maybut informacie <https://www.mei-ks.net/sq/procesi-i-stabilizim-asociimit-78>

1.1.5 Nacionaluni Strategjia vash e Inkluzia e Komunitetengi Roma, Ashkalie thay Egipqanya ko Kosovako amalipe 2017-2021

Strategjia vash Inkluzia e komuniteteve roma thay ashkalie si yekh lugyaripe e politikengo e Kosovake Raipasko vash zorakeripe e multi-etnikune thay multi-kulturalune karakteresko e kosovake amalipasko. Pe hramipe e akale dokumentesko lelile pe konsideripe o siklipya kola lelile kotar e implementacia e Strategiaki thay akciake planesko vash integripe e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya 2009-2015⁹, sar vi EU Rami vash nacioanlune strategjie vash integripe e romengo ji ko bersh 2020¹⁰. Baziripea pea kava razmi, definisale shtar akciake umala kola musay te adresingyon kotar o nacionalune strategjie: skolupe, butyaripe thay socialuno shukaripe, sastipe thay kherengo puqipe. Akala strategiako hramipe ulavdo ko shtar umala, mangla te phenel kay yekh hor thay mashkar-sektorialuno ledeipe mashkar linyake ministrie vash sakova umal, si maybut desar manglo.

⁹ Strategjia për integrimin e komuniteteve rom, ashkali, dhe egjiptian në Republikën e Kosovës 2009-2015, dhjetor 2008

¹⁰ Korniza e BE-së për Strategjitë Kombëtare për Integrimin e Romëve deri në vitin 2020

7. O ROMA, ASHKALIE THAY EGIPQANYA KO SKOLUIPASKO SISTEMI

O romane, ashkalyune thay egipqanyune qhavore luyarena te arakhenpe e pharipyenca pe akcesi ko kualitativuno skolupe thay sin a-proporcionalipea qalavde kotar o bi registripe, skolako mekhipe, analfabetizmo pe uqi skala, sar vi telune skolake suksesya.¹¹Ko oktobri e bershesko 2012, MEST ikalgya yekh Administrativuni Instrukcia deipea skoluipaske institucienge ko lokaluno niveli godornipe vahs temelipe thay funksionalizipe e “ekipengo vash aqhavipe thay reagipe vash skolako mekhipe thay na registripe ko obligativuno skolupe’ (EARSMN).¹²May dur, MEST, ko oktobri e bershesko 2014, evolviringya thay aprovingya referipaske termen vash te ashutinel pe operipe e ekipengo EARSMN. Ovi pea obligativune ko skolako niveli thay ano komune, EARSMN musay te koordininen olenge akcie vahs te tregetinen o skolako mekhipe thay te marenpe mamuy teluno registripe thay olendar ajukergyola te den ulavdo phikodeipe vahs o qhavore e akale trin komunitetengo.

Pe yaver drom, na reslilo progresi pe adresipe e puqipyengo e ekzistipasko e duy ulavde skoluipaske sistemengo so pen i undrimo drom si influencia pe maylugo ulavipe mashkar o komunitety a. Ini palo rekomandipya e “Biumlavda Komisiako vash analiza e qhinyake siklipaske materialengo pe srbyuni qhib publikime ko bersh 2010 vash o mahatnipe e yekhe unifikime siklipaske sistemisko vahs savore komunitetya ani Kosova¹³na kerdile seriozune bajakya vahs treteripe thay deipe e ulavde siklipakso e srbyuna qhibyako, sherunipea vash o general politikune truyalipya. Vahs may but, na si shaibe ni vash albanyune siklovne ani Kosova, ni vash srbyune ani Kosova te siklon komunitetenge qhibya kola gendoa si may tikne, so shay ashutinela sine pe mayshukar garavipe thay promovipe e romana qhibyako maybut. Generalitetea, e luyardi skoluipaski reforma ani Kosova pandar na adresingya akala som mangipya vahs qhibyengo siklipe, skolupe thay integripe.

¹¹Kosovako Pedagogikuno Instituti: Qhavore avri e skola ani Kosova: BAzikuno studiripe vash aqhavipe thay reagipe vahs skolako mekhipe thay na registripe ani skola (2014), <https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/shqip-small-quality.pdf>

¹²Administrativuni Instrukcia gn. 19/2012 vahs temelipe thay zorakeripe e ekipengo vash aqhavipe thay reagipe vash skolako mekhipe thay an registripe ko obligativuno skolupe, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8222>

¹³MEST-eski biumlavdi Komisia vash analiza e siklipaske materialengo pe srbyuni qhib, q. 15, ko:

<http://archive.erisee.org/sites/default/files/->

<http://archive.erisee.org/sites/default/files/-> %20Comprehensive%20Report%20of%20Independent%20Commission%20for%20the%20review%20of%20serbian%20language%20teaching%20materials.pdf

O shaipya vash mashkarakcia mashkar o siklovne kola nakhavena o siklipe ko duy ulavde skoluipaske sistemya limitingyona e ulavde thay harne iniciativenca ulavde kotar mashkarthemutne organizacie ose lokalune bi raipkane organizacie (BRO). Mashkar akcia mashka ro siklovne kotar o ververutne komunitetya may dur ini ko som siklipasko sistemi si pe ayni vaht limitimo thay o sakodivune kulturake thay sporteske aktivitetiya organizingyona kotar o korkore skole, aktiviteetya kola silen res te promovinen o dialogi thay mashkaretnikuno kontakti sherunipea organizaingyona kotar o BRO.¹⁴

Mashkarvaht kay manushenge kola hraminena skoluipaske politike manglape pandar te klarifikinen o dispozite vahs te promovinen o mashkar etnikuno dialogi thay o kontakti mashkar o komunitetya, yekh pozitivuno evolviripe si referenca pe promovipe e kulturake, etnikune thay qhibyake diversitetesko ani mashkar ministerialuni Strategia vahs lokaluno raipe 2016–2021¹⁵. E Strategia dikhlarla komunalune planya vash akcia vahs promovipe e etnikune thay qhibyake diversitetesko, dikhlaripea o siklipe ko lokalune qhibya, kurikulumake aktivitetiya vash multikulturalizmo thay manushikane hakaya, sar vi som ekstra kurikulumake aktivitetiya vash te keren khetane e siklovnen kotar o ververutne komunitetya.

Yekh dokumenti e bare mahatnipasko si vi e administrativuni instrukcia vash Temelipe thay Funkcionalizipe e Siklipaske Centrengo 19/2018, kova ka elaboringyol detalipea pe lugipe.

¹⁴ Disave organizacie kola kerena buti ko akava umal si Balkan Sunflowers Kosova (BSFK), Voice of Roma, Ashkali, and Egyptians (VoRAE), Roma and Ashkali Documentation Center (RADC), dhe Terre des hommes (TDH).

¹⁵ Strategia vash Korkoro Lokaluno Raipe 2016-2026 http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/Strategjia_per_veteqeverisje_lokale__shq,ser,ang.pdf

8. SIKLIPASKE CENTRE ANI KOSOVA

E rola e Siklipaske Centrenge sit e del pherune ose alternativune siklipaske servisya e qhavoreng roma, ashkalie thay egipqanya ano lokaliteti kote on si angazhime, resipea vash inkluzia thay laqharipe olenga performansako ani skola thay integripe pe buhlo amalipe. Siklipaske Centre funksioninena pe baza ano komuniteti thay pe baza ani skola. Aktualipea, maybut desat 50 Siklipaske Centre si aktivune ko 20 Kosovake komune, sherunipea ano komune kote jivdinena o komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya. Akala centre phiravgyona kotar maybut desat 10 organizacie e civilune amalipasko ani Kosova thay finansiaruno phikodeipe sherunipea sigurinena kotar o mashkarthemutne donatorya, numay dikhyola ini yekh bayripe pe finansiaruno phikodeipe vi kotar o thanutne institucie. Baro gendo e Siklipaske Centrenge si ano komune Jakova, Prizreno, Pekya thay Lipyani.

Sar si pe statistike kota ro bi-raipkane organizaice kola menajinena o Siklipaske Centre, totalipea si 5,555 qhavore kola lena kotar ko aktivitetiya e Siklipaske Centrenge, kote qhavoreng gendo kotar o duy polya si shayphengyola som. O komune Fush Kosova, Jakova, thay Shtima silen maybaro gendoe qhavoreng kola nakhavena o aktivitetiya kotar o Siklipaske Centre. Siklipaske Centre sherunipea operinena prekal finansiaruno phikodeipe e donatoreng, thay akava phikodeipe na si stabiluno. Bershuno bujeti e savore Siklipaske Centrenge si €1,807,750.40, ji kay o pashutno bershuno harjipe e savore Siklipaske Centrenge si vash yekh siklovno si 325,4 EUR ose 27,1 EUR ano masek. Ini soske ani Strategia vash inkluzia e komuniteteng roma thay ashkalie dikhlargyola o phikodeipe e butyako e Siklipaske Centrenge, MEST na ulavgya finansiarune vastushya vash akava res.¹⁶

Ko agor e masekesko avgusti 2017 aprovisali administrativuni instrukcia 12/2017 vash temelipe thay funksionalizipe e siklipaske centrenge, dokumenti kova revidisalo ko septembri e bersheshko 2018, thay aprovisalo ko decembri e som bersheshko. Nevi administrativuni instrukcia e gendoa 19/2018¹⁷, akana phiravdili ini kotar o hramipe e yekhe godideipaske lilesko kola defininla planifikipaske forme, registripaske, finansipask, evaluipaske thay raportipaske ano MEST thay ko komunako niveli. Akaya instrukcia finalipea ka qhivel ani mapa o centre vash siklipe thay ka sigurinel olenge penjaripe thay

¹⁶Informacie lele kotar o raporti "Siklipaske Centrenge influencia pe inkluzia e qhavorengi roma, ashkalie thay egipqanya ano skolupe", publikime kotar o projekti KOSINT ko septembri 2018: http://keen-ks.net/site/assets/files/1446/qm_ne_kosove-_alb-1.pdf

¹⁷ Administrativuni Instrukcia 19/2018 vash temelipe thay funksionalizipe e siklipaske centrenge <https://masht.rks-gov.net/uploads/2018/12/ua-nr-19-masht-per-themelimin-dhe-funksionimin-e-qendrave-mesimore-x.pdf>

institucionaluno phikodeipe. Vash maybut, nakhlo bersh ko MEST-esko bujeti transferisalo yekh kobaripe kotar 500,000.00 EUR kotar rashtrako bujeti, vash te phikoinel o lugyaripe e butyako e siklipask centrenge, kobaripe akava kova na qhivdilo ani funksia ji ko momenti e hramipasko e akale raportesko, na dendilo organizacienge vash funksionalizipe kola menajinena akale centronca.

9. RODLARIPASKI METODOLOGIA

E vastimi metodologia vash akava tematikuno raporti vash o pharipya e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya pe skolupe, e fokusea ano komune Fush Kosova, Shtima, Obiliqi, thay Prizreno, baziripea kotar o informacie thay statistike e raportengo kola si pe dispozicia ko nacionaluno thay komunaluno niveli pe yaver rig o informacie kedime kotar o uqe leparne komune vash o resipe e akala ulavdaevaluaciako pe yaver rig. O raportya kola analizisale vash te kedingyon o detalya vash akava evalupe dikhlarna:

- MEST-eske statistikake raportya vash o bersh 2016, 2017 thay 2018 (kola iklona kotar e diviz a SIME);
- Raporti e projektesko KOSINT 2020 – Integripe e komunitetesko roma, ashkalie thay egipqanya ko skoluipasko sistemi ani Kosova
- Evaluipasko raporti e komunitetenge hakayengo ani Kosova kotar OSLE, 2015
- Raporti e projektesko KOSINT 2020 –Influenca e Siklipaske Centerngo ani inkluzia e qhavorengi roma, ashkalie thay egipqanya ano skolupe
- Bershuno raporti e projektesko KOSANA vash o bersh 2015
- Raporti kotar e roagznaicia The Ideas Partnership vash o fenomeni e terne prandipyengo ko komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya ani Fush Kosova
- Raporti vash o gendya thay mangipya e qhavorengoe limitimie shaipyenca, 2018 (Proyekti EDI 2)

Jl kay, o statistike kota ro tereni kedisale prekal organizaim e shtar focus grupengo kotar o shat alosarde komune vash rodlaripe – Fusha Kosova, Prizreno, Obiliqi, thay Shtima. O komune alosardile pe tang dakordipe e koordinatora e projekteski KOSINT thay yaver manusha kola si astarne ano projekti.

Fokus grupe organizisale e primaruna skolake siklovnencia ko adekvatune komune, e dadalarenca e qhavorengo e primarune ciklesko, sikavne pe kombinimi grupa mashkar odola klasune thay uqe ciklesko 6-9, sar vi skolake menajmentesko, konkretipea skolake direktorenca. Fokus grupesine kerde kotar 2 thay maybut kotorleyutne, numay na maybut desar 8 manusha ko sakova formati.

E anketa sine kerdi kotar yekh grupa e 8-9 bazikune puqipyengi, umlavipea pe grupa, kolenca kerdilo hor vakeripe e kotorleyutnenca vash te ikalgyon pherune informacie thay so may realune kotar e situacia ano tereni.

REsipea kay o ikalde informacie kotar o focus grupe te oven so may pherde thay so may qaqutne, o interviste rekodrisale avazoa, kola maydur transkriptisale godornipea. Ko savore sure o rekordipe ulo palo so savore kotorleyutne halile akale intervistipaske formatea. O informacie kotar rekordipyengi transkripacia e focus grupengi qhivdile pe yekh detayimo matriksi, thay maydosna kotar akava matriksi ikaldile kualitativune thay kvantitativune informacie e rodlaripasko.

10. RODLARIPASKE REZULTATYA

Kotar o rodlaripe kova realizisalo pe raportya thay o arakhipya kotar o mayangle rodlaripyra, thay maydosna prekal realizime fokus grupe ko shtar ververutne Kosovake komune, iklola kay o kosovake siklovne generalitetea arakhlona e bare pharipyenca pe olengo skoluipakso dromipe. Nanipe e adekvatune thanengo vahs buti ko disave skole, baro gendo e siklovnengo ano klase, distance kotar e skola, ekonomikune thay socialune kondicie e qhavorenge, si numay disave pharipyendar kolancar arakhlona o diklovne ani Kosova. Maydur, o rodlaripe ikalgya pe dikhipa ververutne faktorya thay bariere kolenca arakhlona sherunipea o romane, ashkalyune thay egipqanyune qhavore.

Sar si pe yekh studia e Kosovaka Statistikenga Agenciako¹⁸ o nivelie drabaripasko-hramipasko ko komuniteti roma, ashkalie thay egipqanya si but teluno pe komparacia e mazhunratuna populacia, thay o som shey si validuno ini vash komunitetengo skoluipasko niveli.

Skoluipasko niveli e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya ani Fush Kosovaki komuna misal, si but teluno. Sar si pe rezultatya e rodlaripasko kotar The Ideas Partnership, kotar 502 inteervistime manusha, 31% olendar agorinde numay primaruni skola, 14% olendar agorinde mahskarutni skola, ji kay 29 % e respodentendar si bizo skola, kola na sine niyekh ver ko Kosovako skoluipasko sistem. Ji kay numay yekh respondent sinele universitetesko siklipe.

Sherune statistike e akale studipasko kola silent e keren e komunitetenge skoluipaske nivelea prezentisale sar pe avipe:

- Janipe e drabaripe-hramipasko – Procenti e ternengo kotar o bersha 15-24 kola si sheyutne te drabaren harne tekstya kola si phangle e sakodivune jivdipea ose kola nakhle uqo mashkarutno skoluipe ose uqo skoluipe:

(a) Juvla – 72.8 % (98% ko Kosovako niveli).

(b) Mursha – 86.5 % (97.6% ko Kosovako niveli).

¹⁸Kosovaki Statistikengi Agencia, komunitetya roma thay ashkalie ani Kosovaki Republika, Anketa e Grupaciengo e BUtrigune Mothavipyengi 2013-2014

- Nakhipe ani skola ko rane bersha – Procenti e qhavorengo e bershendar 36-59 masek kola nakhena pe varesavo anglokosluipasko programi: 16.1% (13.9% ko Kosovako niveli).
- Gatisaripe vash skola – Procenti e qhavorengo ani sngluni klasa e primarune skoluipasko kola nakhavde anglo skolupe ko mayanglo skolako bersh: 53.9 % (75.5 % ko Kosovako niveli).
- Neto skala e registripaski ko primaruno skolupe: 68.1% (91.6% ko Kosovako niveli).
- Procenti e qhavorengo e primaruna skolake bershengo kola aktualipea nakhena ano primaruno ose mashkarutno edukipe: 85.3 % (98% ko Kosovako niveli).
- O qhavore pe buti – Procenti e qhavorengo bershendar 5-17 kola si angazhime ani buti: 16.6 % (10.7% ko Kosovako niveli).

Kosovaka Republikako Raibe aprovingya o Strategikuno Plani vash Skolupe ani Kosova (KSPS) 2017-2021, kote anglodikhlargyona bajakya vash resipe e specifkune indikatorenge pe skolupe e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya ji ko bersh 2021:

- Inkluzia e qhavorengi roma, ashkalie thay egipqanya ko anglo skoluipasko skolupe (Res: 70%)
- Inkluzia e qhavorengi roma, ashkalie thay egipqanya koprimaruno skolupe (Res: 95%)
- Inkluzia e qhavorengi roma, ashkalie thay egipqanya koteluno mashkarutno skolupe (Res: 85%)
- Inkluzia e qhavorengi roma, ashkalie thay egipqanya kouqo mashkarutno skolupe (Res: 50%)
- Tranziciaki skala ko mashkarutno uqo skolupe vash o qhavore roma, ashjalie thay egipqanya (Res: 80%)
- Indeksi e polyenge paritetesko vash o komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya (Res: PMT – 1, MUS – 0.90)

Ververutne faktorya kola sikavena bariera thay pharipe vash o romane, ashkalyune thay egipqanyune siklovne ano skole, thay pe ayni vaht ahsy aqhavena o resipe e indikatorenge e KSPS may uqe, ulavdile ko 7 kategorije sar may tele:

10.1 Ekonomikune faktorya

- **Bishaibe vash siguripe e pustikengo thay yaver materialengo kola si mangle vash e skola**

Ko buderi sure o intervistime dadalarya deklarinde kay o siguripe e mangle materialengo vash skola lugyarela te ovel pharipe. Ini soske skolake pustika vash o savreo subyektya dengyona kotar edukaciaki ministria vash o savore siklovne, ko buderi sure raportingyola kotar o sikavne kay o siklovne roma, ashkalie thay egipqanya nashalena olen andar o skolako bersh. Maydur, sasavo manglo materiali kova si manglo vash siklipasko procesi perla pe pharipe kova si sherunipea pharo vash o daadlarya ose manusha kola dikhena e romane, ashkalyune thay egipqanyune qhavore.

Ko 3 kotar 4 lokacie e rodlaripasko ververutne bi raipkane organizacie dena skoluipaske pako vash o siklovne roma, ashkalie thay egipqanya pe shrd e sakole skolake bersheshko. Inisoske akava si yekh but baro ashutipe, na si yekh stabiluni solucia.

- **Nanipe e uravipyengo**

nanipe e adekvatune uravipyengo vash skola, maybut ko vahti e yevendesko, si yekh e faktorendar kova ingarela pe skolako mekhipe ko buderi sure. Yekh ayeka shey konfirmisalo kotar o rodlaripe ano tereni, kote ikkola kay yekh e sherune pharipyendar pe listipe e leparde pharipyengo kotar o dadalarya, siklovne, numay ini sikavne thay skolako menajmenti.

“Simen panj qhavore, trin kerna buti. Maybaro si 12 bershuno. Ikklona som me romea te keden limenke”, citingyola ko BIRN-esko raporti, Halide Mekolli kotar o gav Plemetina.

- **Mangli personaluni higiena**

Jivdipaske kondicie, panesko nanipe ose buderune reduktpiya, baro gendo e familiake jenengo kola ulavena som jivdipasko truyal, sar vi phare ekonomikune kondicie kontribuinena pe bi shaibe vash te adikergyol e mangli personaluni higiena. Ko nesave sure, kotar ververutne organizacie kola kerna buti ko lokaluno niveli dendile higienake paketya¹⁹ som e instrukcienca thay godyake deiyea vash adikeripe e oraluna thay truposka higienako. Sar phendilo may upre phanglo e skolake paketenca, akava ini soske si yekh baro ashutipe vash o komunitetya, na sikavla stabiluni situacia

¹⁹ Ani Fush Kosova organizacia The Ideas Partnershipsar vi e organizacia Balkan Sunflowers Kosova dende higienake paketya ko disave sure vash o romane, ashkalyune thay egipqanyune familie.

- **Qhavorengo angazhipa kherenge butyenca, ano droma numay vi ko phare butya**

Phari ekonomikuni situacia e mashurantune familiengo roma, ashkalie thay egipqanya ani Kosova si biulavipea phangli ini e skolupea thay e konsekvencenca kola silen o qhavore kotar akala komunitetya pe skolupe.Ko buderi sure o qhavore roma, ashkalie thay egipqanya, mekhena e skola ko terne bersha e cikesko 6-9 e orimaruna skolako vahs te ashutinen pere familien prekal e buti ose vijaibe e lovengo.

Ko yekh BRIN-esko raporti publikimo ko maske mayi e bersheko 2019²⁰, sikavgyola e phari ekonomikuni thay socialuni situacia e familiengo e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya ano gav Plemetina, komuna e Obiliqeski. Ekonomikipea o familie e akale komunitetengo na beshena shukar ni ko yaver komune. Ko yekh raporti publikimo kotar o proyekti KOSANA ko bersh 2015, phengyola kay numay 3.76% e populaciako roma, ashkalie thay egipqanya ani Kosova na silen masekuno khuvipe maybut desar 300 EUR, ji kay olengo maybaro kotor, 40.06% silen masekuno khuvipe mayhari desar 80 EUR. Pe yaver drom, 42% si pe socialuni asistencija²¹.

10.2 Sastipaske puqipya, kola phanglona skolupea

- **Bishaibe e leipasko e yekhatarrune sastipaske treteripasko thay lugyaribe e saslaripasko**

Ko buderi sure yekhe buderi sebependar soske o siklovne roma, ashkalie thay egipqanya na si buderipea prezentune ani skola, so automatikipea influinla pe olengi generaluni performansa thay o suksezi ani skola, sin a siguno thay na adekvatuno treteripe e ververutne sastipaske problemengo. Bare problemya dikhyona ini ko pricesi e imunizipasko e qhavorengo e akale trin komunitetengo, so ko disave sure rezultingya ini pe buhlaribe e epidemikune transferune nasvalipyengo sar si fruthi. Paluno suro e frutheske buhlaripasko ulo ko oktobri e bershesko, kote sar sebepi yekh disave masekuno qhavoro yaveringya jivdipe ani Fush Kosova²². O efekti akale frutheske buhlaripasko dihisalo ini ano skolupe, kote hramisale buderi skolake na nakhipya thay buderipea kotar o siklovne e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya, keripea ayeka influence pe zorakeripe e diferenciengo ani performansa e albanyune qhavorencenca. Pe yaver drom, akala nasvalipyaya shay konsideringyola kay totalipea sine kotor e nakhipasko vash o sah yaver komunitetya ani Kosova.

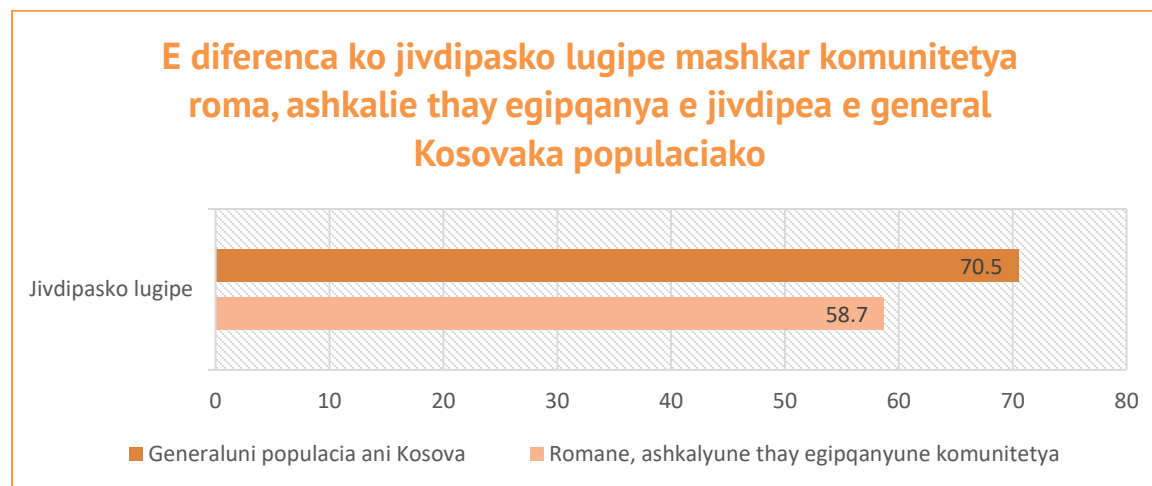
²⁰ Mothavipe ktoar Plemetina – Qhavore kola na festinena olengo dive

²¹ Bersuno raporti e projektesko Kosana vahs o bersh 2015, qham 57

²² Raportimo kotar lokaluni organizacia Balkan Sunflowers Kosova

- **May but transferipaske nasvalipya sar o sebepi e nanipasko e personaluna higienako**

O nanipe e personaluna higienako rezultingya sar yekh e sebepyendar e but harne jivdipaske periodesko ko akala komunitetya, pe komparacia e mashkarutne jivdipaske periodea ano than.

Grafika 2 – E diferenca ko jivdipasko lugipe mashkar komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya e jivdipea e general Kosovaka populaciako²³.

Desar e personaluna higienako, bari influence sila ini o na shukar habe, na theripe e adekvatune uravipasko, ekspozipe direkt ververutne toksikune truyalipya thay yaver toksikune materialya. Yekh interesantuno fakti ikaldo kotar o intervistipe e sikavnengo ani skola Pandeli Sotiri, bransha ano gav Plemetina, sikavla yekh na tikno gendo e romane siklovnengo ko akava gav kola paldisale kotar e skola koya arakhlola ko som boro e Pandeli Sotirea, numay koya funksioninla thay kerla buti e paralelune srbune sistemea. Sheruno sebepi e akale paldipyengi iklola te ovel na adekvatuno niveli e personaluna higienako e akale siklovnengo.

²³ Bershuno raporti e proyektesko Kosana vash o bersh 2015, qham 10

10.3 Socialune puqipy

- **Ekstremuno qororipe**

Sar si pe anketa e Bujetesko e Ekonomikune Familiengo vash o bersh 2017 rezilimi kotar Lumiaki Banka thay kosovaki Statistikengi Agencia, rualisalo kay 17.6 pe shel e populaciako ani Kosova jivdinena ano absolutuno qororipe, e mayhari desar 1.82 euro vash yekh baro manush.Ji kay 5.3 pe shel e populaciako jivdinena ani samatreda e ekstremune qororipasko, e mayhari desar 1.30 euro ano dive.Ani paluni kategoria perla ini buderne yaver romane, ashkalyune thay egipqanyune familie²⁴.Akava fakti lepargyola pe lugyaripe ko Progresesko raporti e Evropaka Uniako vash Kosova, sar vi Lumiaka Bankake raportya vash Kosova.

- **Nanipe e phikodeipasko kotar o dadalarya**

Savore interesime kotar o menajmenteske grupe e skolengo, thay oe ayni vaht 100% e interesime sikavnengo, deklarinde o nanipe e phikodeipasko kotar o dadalarya vash o siklipya thay khereske obligacie vash olenge qhavore sar sheruno faktori ani teluni performansa e siklovnengi roma, ashkalie thay egipqanya ani skola. Akava ovla vash o sebepi kay buderi e qhavorengedadalarengo ko skoluipaske bersha, korkore mekhle e skola pe rane bersha vash te angazhingyon ani buti, ose ini te prandingyon. Ko na hari sure, o qhavore kola si maybare e bershenca aqhavgvona skolatar vash te dikhen pere phrala ose phenya kola si may tikne, ose te ashutinen vash o kherune butya.

Pashe o kvash e intervistime daadlarengi na lena kator pe kedipya organizime kotar o sikavne e olenge qhavrengo. Ko savore komune kola sine kator e rodlaripasko, skolake thay dadalarenged koncilya silen pe andripe jene e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya.

- **Telaripe e qhayenge skoluipasko**

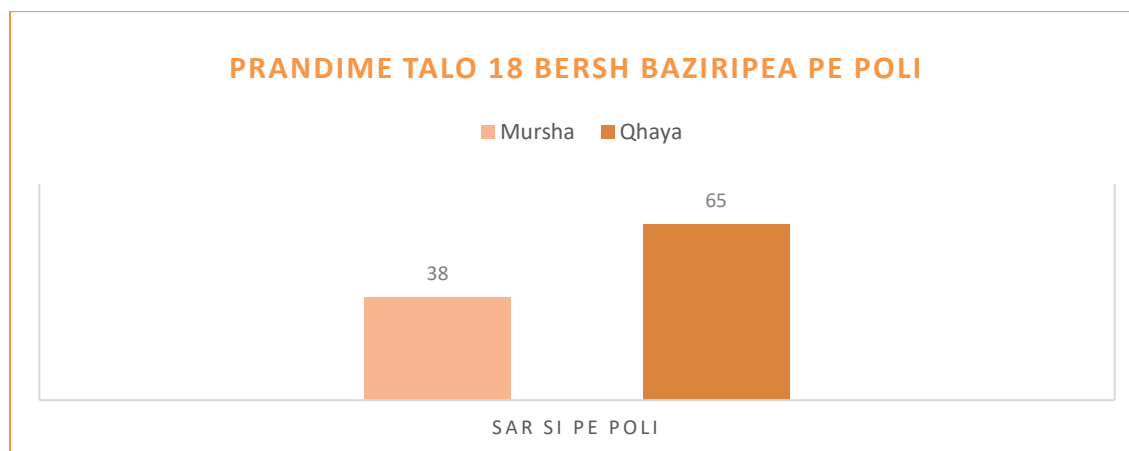
Ko rodlaripe realizimo ko 4 alosarde lokacie iklola kay buderi dadalarya e hari ekskluzienca, evaluinena olenge qhvorengo skolupe sar may mahatno thay may prioritaruno desar e qhavyenge skolupea. On konsiderinena kay o qhavore silen o pharipe e adikeripasko e familiako e finansiarune harjipyenca, ji kay o qhaya dikhlargyola kay te yaverinen kher thay familia kana prandingyona, ayeka kay o investipe pe olengo skolupe na dikhyola sar investipe kova shay iringyola.

²⁴ Anketa e bujeteski e familjarune ekonomienge, 2017

Vash maybut, o rane prandipya qalavna mayphare e qhayen desar e qhavoren, vash o fakti kay sarsakana o ajukeripya si ko juvla kay te oven may terne desar o mursha pe prandipasko phanglipe. Akale dromea but qhaya mekhna o skolupe anglo o phrala ose olonge som bersheske qhavore kola si mursha.

- **Fenomeni e rano prandipyengo**

Rane prandipya aqhavna e emancipacia e ternengi roma, ashkalie thay egipqanya, kola influinde pe skolako mekhipe thay teluno skoluipasko niveli ko terne e akale komunitetengo. Pe yekh rodlaripe realizimo kotar The Ideas Partnership ko bersh 2017 ani Fush Kosova vash o fenomeni e terne prandipyengo²⁵, iklola kay 53.57 % e intervistime respondentengo prandisale talo 18 bersh. Akava bi avripasko influingya pe tikno drom e odolengo kola registringyona ko mashkarutno thay universitaruno skolupe. Akava verifikinla ini o statistike kola kedisale ano tereni ko periodi e rodlaripaske realizipasko, baziripea pe kova 99% e respodentengo na lugyarde o skolupe palo prandipe.

Grafiko 3 – O prandipya talo 18 bersh ulavde pe poli, ko komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya ani Fush Kosova

²⁵Fenomeni e terne prandipyengo ko komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya ani Fush Kosovaki komuna

- **nanipe e korkore pakyavipasko thay siguripasko ani skola**

O siklovne roma, ashkalie thay egipqanya kola intervistisale puqlile specifikea te mothaven vash o telaripya kola kerdile olenge baziripea pe etniciteti, motyako kolori, ose yaver diference kolen on silen e mashurantune siklovnena. Kotar siklovnenge reposdipya iklola kay 3/4e intervistime telardile e alavenca sar “maxhup” ose “gabel”, ose atakisale fizikipea kotar o siklovne kola si sherunipea bare bershenca, kola perena mashurantune komuniteteske. O atakya thay telaripya ko buderi sure ule avri skolake thana, ose avri skolako boro. O rodlaripe pe ayni vaht sikavla kay ayeka incidentya ovna pandar may but ko mayuqe klase e primaruna skolako, ose ini ani mashkarutni skola.

Ko na hari sure telardile e alavenca ini kotar olenge sikavne. Yekh kotar o daadlarya e focus grupako ani Fush Kosova phengya kay duryargya e qhaya kotar e duyto klasa, sar o sebepi e na shukar konduktesko thay negativune psihologikune efektesko kole e sikavni kerla sine olake ani skola Selman Riza. Yekh yaver suro kova raportingyola ulavipea, numay e pherune pashipea e olenge deklaraciencia kotar o siklovne thay dadalarya ano gav Plemetina ano Obiliqi, phangyola yekhe subyekteske sikavnea ani skola Pandeli Sotiri ano Obiliqikoya reagingya vash o na shukar kondukti e ashkalyune siklovnengo, koya phenla kay *“maratumen sine ama na mangava te kerav me vasta bi shushe soske terlime siyen”*.

Pe sikavnengo intervistipe buderi olendar konsiderinena kay e teluni personaluni higiena, skolako rano mekhipe, pse na interesipe kotar dadalaregi rig, si normalune sheya kolen phiravena o roma, ashkalie thay egipqanya, thay vahs maybut lonsideringyona kay akala si olenge karakteristike. Akava fakti si but darakeripasko, thay kana phangyolayaver sdiskriminipaske aspektyenca e siklovnengo roma, ashkalie thay egipqanya, kola ovena pe divuni baza bizo ikalipe reagipya shay phengyola kotar niko, kerla yekh alarmantuni situacia.

10.4 Problemya pe siklipe

- **Nanipe e bazako thay pale ashipe e siklipyenca pe komparacia e som bershenge qhavorenca**

Kotar o statistike e evaluipaske raportesko vash o angloskoluipasko edukipe ani Kosova²⁶ publikimo ko novembri e bershesko 2018 kotar o proyekti KEEN, 90.1% e qhavorengo ose 24,308 kotar 26,977 qhavore e 5 bershengo ani Kosova registrisale ko anglokosluipaske klase, thay numay 4.8% ose 6,760 qhavore e bershengo 0-4 kotar 139,961 registrisale ani angloskoluipaske klase vash o akademikuno bersh 2018/2019.

Kotar akala qhavore, numay 357 romane, ashkalyune thay egipqanyune qhavore registrisale ko angloskoluipaske klase. Teluno niveli e inkluziako e romane, ashkalyune thay egipqayune qhavorengo ko angloskoluipaske thay anglosiklipaske klase, si “anglokondicia” vash kreiripe e hendekosko ani performansa thay siklipe mashkar o siklovne roma, ashkalie thay egipqanya pe komparacia e odole albanyunenca.

E situacia qhelalipea na laqhargyola e shrdipea e angluna klasako, soske ko buderi sure o siklovne e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya na theripea o phikodeipe kotar o dadalarya khere thay but ver o na snukar phikodeipe kotar o sikavne ko rane klase, shrdla te kreirinyol yekh hendeko pe performansa mashkar lende thay siklovne e mashurantune komunitetesko.

- **Na diagnostifikime problemya ano dikhipe, shunipe thay yaver limitime shaipya**

Ko yekh rodlaripe realizimo kotar o proyekti EDI 2 ano komune Fush Kosova, Obiliqi, Lipyani, thay Shtima vash o gendo thay mangipya e qhavorengo e limitime shaipyenca ani Kosova²⁷, iklola kay pe buderi sure o dadalarya nashti dena o qaqutno respoodipe phanglo olenge qhavorengo na janipyenca. Akale rodlaripaske arakhipya pe ayni vaht sikavna kay akademikuno pheruno phikodeipe thay o maybare ajukeripya vash o qhavore kotar sikavnengi rig, dikhyola sar diso e bare mahatnipasko vash o suksesti e olenge qhavorengo ani skola.

Maydur, sistematikune saslarnege kontrole kola musay te kergyon anglo registripe ani klasa, na realizingyona vash bdueri qhavore e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya. Akale sdromea o sikavne arakhlona pe yekh na favoruni situacia, theripea bi shayutno te pasharen e butyaki tehnika thay metodologia vash te astaren so maybut qhavore e problemea pe dikhipe, shunipe, problemya vash siklipe, ose yaver adekvatuno limitimo shaipe.

²⁶Evaluipasko raporti vash angloskoluipasko edukipe ani Kosova – Proyekt KEEN

²⁷Zorakeripe e minoritarune komunitetngo ani Kosova prekal Edukipe, Dialogi vash inkluzia ko decisipaske-anipaske procesya – Proyekt phikodendo kotar Austriaki Agencia vash Evolvirpe (ADC) ani Kosova, thay implemtimo kotar o konzorciumi e BRO-engu Balkan Sunflowers Kosova, The Ideas Partnership, thay PLAY.

- **Problemya e siklipea vash adekvatune subyektya**

Rodlarpaske rezultaty ani tereni phare kay ilalna varesavo subyekti sar may problematikuno desar yaver subyektya. Palo sah dikhisalo pe siklovnengo intervistipe, numay vi e sikavnengo, kay may teorikune subyektya sikavena hari maybut problemya desar o subyektya kola andrinena maybut praktikune aktivitetya.

3/4 e intervistime siklovnengi deklarinde kay ko buderi sure silen problemi te halon o instrukcie kola dengyona kotar o sikavne pe albanyuni qhib, numay vi pe odoya anglikani. Akava vash o fakti kay o sikavne vastinena standardizimi qhib ko buderi sure, koya si but yaver kotar e qhib kola akala qhavore vakarena khere.

Ko nesave sure o sikavne vazdinde o puqipe e phikodeipasko e siklovnengo roma, ashkalie thay egipqanya vash o subyektya e fizikuna edukaciaako, muzikako, shay vi pjikodeipe prekal pherune orya kotar korkore on, ose prekal o programya e siklipaske centrongo. Akava vash o fakti kay yekh baro gendo e siklovnengo roma, ashkalie thay egipqanya performinde but may shukar desar o albanyune siklovne ko upre leparde subyektya, deklarinde o korkore intervistime sikavne.

- **Na prezenca ko siklipaske ore**

O fenomeni e buderi na prezencengo lugyaripea phiravgya e siklovnengo roma, ashkalie thay egipqanya. vash may dur akava faktori influingya vi ko skolako mekhipe kotar yekh baro gendo e akale siklovnengo. Ko savore yaver sure, bare na presence pervade o procesi e olenge konsolidipasko ko siklipasko procesi, deipea kontributi pe hendeko mashkar lende thay albanyune siklovne ose srbyune kreiriime kotar teluni inkluzia ko anglokosluipaske thay angloshrdipaske klase, sar vi kotar o nanipe e phikodeipasko kotar olenge dadalarya khere.

Pe qhavorengo intervistipe ko focus grupe, siklilo kay mayhari 3/4 olendar kergya bi yustifikime na presence ko paluno skolako bersh e konsiderime gendoa. Vash maybut, diklilo kay si nanipe e yustifikipasko kotar olengi rig vash o mahatnipe e na hramipasko e na prezencengo, konsideripea o na presence sar diso totalipea normaluno.

Nesave e sebepyendar so ingarla ko baro gendo e na prezencengo si sastipaske puqipya, familiake planya kola ovna leipea hari ose ni hari pe konsdeiripe qhavorengo edukipe, shay odova vash familiake vizite ose vash nilayeske arshlipya, nanipe e uravipasko, nanipe e transportesko, nanipe e kherenge obligaciengo, thay e dar kotar ververutne sikavnenge penalizipya.

Ko buderi sure kana o qhavore na sine prezentune vash disave dive, e dar kotar penalizipe e sikavnengo ingargya kay on te mekhen e skola totalipea.

Oe yaver rig, o intervistime sikavne savore rovdepe vash o baro gendo e na prezencengo kotar o siklovne e akale komunitetengo. Sar konsekvencia, on arakhlepe problemenca e implementipea e olenge programengo, thay akale dromea mangipea kay te denolen pheruno phikodeipe o vash o siklovne kola na sine prezentune disave dive, on ko disave sure qhelale influinde pe regularune siklovne pe nanipe e fokuseko pe lende.

O dadalarya, kola puqlile vash o sebepi e qhavorenga na prezencako, deklarinenana o nanipe e mangipasko ko korkore qhavore vash te nakhen ani skola, nanipe e olenge janipasko vahs skolako mahatnipe, planiripe e familyarune vizitengo avri o diza thay gava kote jivdinena, bi lelo vash e baza o orya kolen olenge qhavore nashalena thay ayeka rendoa.

10.5 Diskriminacia

- **Kotar sikavnengi rig: Ulavipe ano klase, telaripe, nanipe e dikhipasko thay fokusesko**

Ko savore komune kote realizisalo o intervistipe ko focus grupe, raportisalo vash na shukar akcesi e sikavnengo pedral o siklovne e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya. Raportipe vash sure e qhelale treteripasko kotar e sikavnengi rig raportisale kotar o dadalarya e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya ano Obiliqi thay Fush Kosova, komuna kola sine kotor e rodlaripesko. Palo sah, buderi sure dokumentisale ini yaver komune thay gava mashkar o bersha.

O qalavipe ose qhelalo treteripe ko ververutne forme. Ko disave sure o sikavne ignorinena e siklovnen e akale komunitetengo, thay kerna o siklipasko procesi inkludipea olen hari ose ni hari. Ko yaver sure, o sikavne telarde e siklovnen roma, ashkalie thay egipqanya alavenca.

Ko savreo sure, raportisalo kay o sikavne silen nanipe e dikhipakso thay fokusesko direkto o siklovne e komunitetengo ko siklipasko procesi. Akava fokusesko nanipe raportisalo ko nesave sure e qhavorenge sistemipasko ko rendya ose ko grupe andar o klase. Palo sah, o sureske klasake observacie ani Shtima, Fush Kosova thay Obiliqi, akava shay na dikhisalo ani niyekh observimi klasa.

- **Kotar olenge bershenge qhavore: qalavipe, avripe, thay yaver forme e bulizmesko**

3/4 e intervistime siklovnengo deklarinde kay qalavdile kotar olenge bershenge qhavore ose kotar o maybare siklovne e adekvatuna skolako. Ko buderi sure, on telardile alavenca ose racistune alavenca, thay ko may loke sure on avrisale kotar o amalipe ko ververutne skolake aktivitetiya numay ini socialune andar thay avri e skolako.

Yekh kotar e intervistime qhavorendar ani Fush Kosova sikavla kay ini soske sile but shukar amalipe ani skola on nikana na vizitinde yekhe albanyune siklovnenca yekhe yavere khere, ji kaya kava shey phengyola kay si basta siguno mashkar o alabnyune thay ashkalyune siklovne.

Ko disave sure ani Plemetina e Obiligeski, o ashkalyune siklovne na ekhlile te iklon pe lugo arshlipe ano koridori ose ko skolako boro, thay phandile ani klasa kotar albanyune siklovne ji kay on ashutisale kotar o sikavne ose yaver albanyune siklovne kola si olenge klasake amala.

- **Qalavipe dromal ani skola, ose kotar skola, sar vi ko skolako boro**

Qalavipya, koshipe, avripe thay negkizhipe kova kergyola e siklovnengo roma, ashkalie thay egipqanya ani skola kotar o sikavne ose yaver siklovne, na si izolime incidentiya ko skolake ambientya.

Ko savore komune kote organizisale fokus grupe e siklovnenca on raportinde kay qalavdile mayhari yekh ver ano drom pe skola ose ktoar e skola vash khere kotar o manusha kola pe odova suro sine pe drom e telaripaske thay racistine alavenca. Vash maybut, buderi sure e konfliktesko mashkar o siklovne na ovna ko andrune ambientya e skolako, nuay pe skolako boro ose pe drama pashe e skola.

Musay te lepargyol kay ani gimnazia “Hivzi Sylejmani” e Fush Kosovaki, nakhlo bersh identifikisale 5 sure e skolake mekhipasko kotar e organizacia Balkan Sunflowers Kosova, sar o sebepi e incidentengo thay koshipyengo e ashkalyune siklovnengo ani akaya gimnazia.

10.6 Gjuha

- **Skoluipe pe yekh yaver qhib desari e daka qhibyatar (sherunipea romano komuniteti)**

Mashurantune siklovne e komunitetesko roma, ashkalie thay egipqanya ani Prizrenoski komuna nakhena ani skola pe albanyuni qhib. Koa kava aspekti, o siklovne shay te siklon e romani qhib sar yekh e skolake subyektendar. Romana qhibyake sikavne si hari, thay arakhlona buderi pharipyenca kana si o alav vash pustika thay yaver materialya vash organizipe e siklipaske orengo pea kaya qhib²⁸.

"O amalipe na investingya pe kreiripe e kondiciengo kay te realizingyol olengo konstitucionaluno hakay vash qhibyako vastipe ko savore nivelya, kotar o angloskoluipe ji ano universiteti. Odoleske gndinava kay o rom ape akaya direkcia si diskriminime". Bexhet Shala, direktori e Koncilesko vash Tromalipe thay Garavipe e Manushikane Hakayengo

Yaver kotor e siklovnengo e komunitetengo, sherunpea odole romane, nakhena ani skola pe srbyuni qhib thay ko skole kola sherunipea funksioninena e srbyune sistemea. Ko akala shkole o siklipe adikergyola pheripea pe srbyuni qhib, thay e romani qhib na dengyola ni sar alosaripasko subyekti.

10.7 Akcesi

- **Distanca thay yaver pharipya pe akcesi ani skola**

Desar e elaborime faktorendar may upre ani lugi lista e pharipyengi kolenca arakhlona o siklovne roma, ashkallie thay egipqanya, khuvna ini but fizikune bariere kola phangyona olenge akcesea ani skola. Mashkar o sherune identifkime pharipya ano interviste e focus grupenca realizime ko 4 komune, iklola te ovel e distanca kotar e skola. Ani Fush Kosova e lokaluni organizacia The Ideas Partnership ashutingya kotoripea pe alosaripe e akale problemesko pokipea yekh autobusi vash transportipe e siklovnengo ko yevendesko periodi kotar e mahala 29 ji ko boro e skolako "Selman Riza", thay kontra.

²⁸Romani qhib mashkar e may diskriminime qhibyendar ani Kosova, artiklo vash e romani qhib kotar Tromali Evropa

Desar e disktancako kotar e skola, o romane, ashkalyune thay egipqanyune siklovne, maybut ani Fush Kosova thay Obiliqi, arakhlona yaver pharipyenca ano drama. Dromeske jukle, nanipe e dudyaripasko ano drama, thay na shusharipe e dromengo ko yevendesko periodi kotar yiv thay ledó, sikavena bare pharipya pe olengo akcesi ani skola.

Ko ververutno observipe, organizime ose pe sureske ko skolake ambientya ko savore komune kola dikhlardile ko rodlaripe, dikhlilo kay o androne skolake ambientya si pherde e ververutne vastenge butyengo kola sikavna e albanyuni kultura ani Kosova. Qhelalipea ko niyekh suro na qhivdile vasteske butya kola sikavna e kultura e komunitetengi roma, ashkalie thay egipqanya ani Kosova thay ani lumia. Akava siguripea influinla pe yekh ambienti na abokar shukar avipasko vash akala siklovne, thay pe yekh drom influinla pe olengi asimilacia.

11. REKOMANDIPYA

- Ko primaruno thay mashkarutno teluno thay uqo niveli e skoluipasko te kergyol maybut buti akale komunitetenge siklovnenca (ini adicionaluon siklipe thay pheruno siklipe), resipea kay olengo suksesti te laqhargyol thay on te oven pe shaibe te registringyon ko branshe kolen on mangena thay te oven suksesune ko skoluibe.
- O sikavne te fokusingyon ko subyektya thay adekvatune janipya e siklovnengo roma, ashkalie thay egipqanya kola silen, resipea kay ini olenge te dengyol yekh shaibe.
- MEST te implementinel legaluno rami vash funksionipe e Siklipaske Centrengo, konkretipea Adnistrativuni Instrukcia Gn.19/2018 vash Temelipe thay Funksionalizipe e Siklipaske Centrengo.
- Lokalune institucie pe ledeipe e bi-raipkane organizaciencia te funksionalizinen o ekipe vash aqhavipe thay reagipe pe suro e mekhipasko thay na registripasko ani skola siguripea daadlarengo kotorleipe thay e reprezentengo e Siklipaske Centrengo ko akala ekipe.
- O stafi e Siklipaske Centrengo te keden ko sistematikuno drom statistike thay indikatorya phanglo e siklipaske resipyenca e qhavorengo roma, ashkalie thay egipqanya ani skola resipea e butyake monitoripasko e siklovnengo thay skolake stafesko.
- Siklipaske Centrengo stafi te keden statistike pe sistematikuno drom thay te monitorinen o general siguripe ani skola vash o romane, ashkalyune thay egipqanyune siklovne, resipea kay telaripaske sure, koshipaske thay qalavipaske thay fizikune atakipaske sure te aqhavgyon thay te treteringyon.
- O skole te bayaren o ledeipe mashkar olende e komunitetenge dadalarenca thay komunitetea resipea kay te reslol yekh maybari influence pe bayaripe e janglaripasko vash o mahatnipe e skoluipasko e olenge qhavorengo thay socialuna inkluziako.
- Janglaripaske thay informipaske kampanye vash dadalarya, resipea kay on te janglaryon vash skoluipasko mahatnipe e olenge qhavorengo biumlavdo e phare ekonomikune kondiciengo thay te na aqhaven olenge qhavoren ktar e skola vash te keren buti, te roden pe droma, ose te keren kherune butya.
- Donatorya thay lokalune tay centralune institucie te phikoinen e siklovnem e familiengo kola silen phari situacia e skolake thay uravipaske paketyenca.

- Klasake sikavne thay odola subyektenge musay te len treningya vahs te oven informime vahs o mahatnipe e garavipasko e diversitetesko, sar vi te theren so may inkluzivuno akcesi vash o siklovne e akale komunitetengo.
- Janglaripaske kampanye vash o dadalarya resipea kay te nashalen o fenomenie e rano prandipasko.
- Soldivuno siklipe ashutinla pe evitipe e qhavoreng e angazhipasko pe buti thay dela vahti thay than sikavnenge kay te oven so may pashe siklovnenge vash saasvo pharipe kola on silen pe siklipe.
- Kotar organizacia RADC – Roma and Ashkali Documentation Center raportisalo kay pe vrdloriguno kotor e Kosovako, ko srbyuno sistem e edukipasko andar akava kotor, romano komuniteti treteringyola yaver ani skola thay olenca na kergyola butie som kurikula sar e srbyune qhavorenca ko akava kotor. Rekomandingyola kay Kosovake Republikake institucie, respektivitetea skoluipasko inspektoriatie te iklok ko tereni vash te verifikinel akala raportipya e organizaciako RADC.
- Te kergyon ververutne programya e tikne proyektenge ko-generipasko kote o qhavore si astarne, shay ovla ko teatralune khelipya, herne dokumentarengo keripe, ose yaver aktiivitetya ano komuniteti. Akava shay ka ashutinel e dadalaren te aktivizingyon thay te inkudingyon maybut ko vahti e prezentipaskoe akale proyektengo thay aktivitetengo, so pa peste sikavla shukar shaibe vahs te diskutingyon o ververutne sheya pe interesi e skoluipasko e akale qhavorengo.
- O sikavne thay skolako menajmenti musay te len treningya vash olengo siklipe vash olengo angazhipe vash yekh skola bizo racizmo thay ksenofobia. Ovla sine shuakr kay o MEST thay KSA ani sakoya komuna e mikzune etnikune keripea te angazhingyon pe deipe e modulune treningengo vash o maripe e racizmesko thay ksenofobiako ani skole.

ROMA INTEGRATION 2020
Regional Cooperation Council